

จิตสาธารณะ และ จิตอาสา (Public Mind and Volunteer Mind)

เรียบเรียงโดย อ.ปภัศ ฉัตรยาลักษณ์ และ อ.จุฑารัตน์ เปลวทอง

ความหมายของจิตสาธารณะ

“จิตสาธารณะ” ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า public mind ความหมายของจิตสาธารณะนั้นได้มีผู้ให้ไว้หลากหลายความหมาย ดังนี้

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543 : 17) ได้ให้ความหมายของคำว่าจิตสาธารณะว่า หมายถึง ความคิดที่ไม่เห็นแก่ตัว มีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือ ช่วยแก้ปัญหาให้แก่ผู้อื่น และมองโลกในแง่ดี บนพื้นฐานของความเป็นจริง

วิรัตน์ คำศรีจันทร์ (2544 : 6) ให้ความหมาย จิตสำนึกสาธารณะ หมายถึง กระบวนการคิดและลักษณะของบุคคล ที่มีการปฏิบัติในระดับบุคคลไปสู่สาธารณะ โดยมีความรักและความรู้สึกเป็นเจ้าของสาธารณะที่ต้องการจะทำประโยชน์มากกว่าที่จะรับจากสาธารณะ

ลัดดาวัลย์ เกษมเนตร และคณะ (2546: 2-3) ให้ความหมายของจิตสาธารณะ หมายถึง การรู้จักเอาใจใส่และเข้าร่วมในเรื่องของส่วนรวม โดยพิจารณาจากความรู้ความเข้าใจหรือพฤติกรรมที่แสดงออกถึงลักษณะ ดังนี้

1. การหลีกเลี่ยงการใช้หรือการกระทำที่จะทำให้เกิดการชำรุดเสียหายต่อส่วนรวมและการถือเป็นหน้าที่ที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันในวิสัยที่ตนสามารถทำได้
2. การเคารพสิทธิ ในการใช้ของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันโดยไม่ยึดครองของส่วนรวมนั้นเป็นของตนเองและไม่ปิดกั้นโอกาสของบุคคลอื่นที่จะใช้ของส่วนรวมนั้น

โดยสรุปแล้ว จิตสาธารณะ หมายถึง การตระหนักรู้ตนที่จะทำสิ่งใด ๆ เพื่อเห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวม การคิดที่สร้างสรรค์ที่เป็นกุศล และมุ่งทำกรรมดีที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมคิดสร้างสรรค์คิดในทางที่ดี ไม่ทำลายบุคคล สังคม วัฒนธรรม ประเทศชาติ และสิ่งแวดล้อม ทั้งการกระทำ และคำพูดที่มาจากความคิดที่ดีเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ต่อสังคม ไม่เห็นแก่ตัว ไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อน ไม่คอร์รัปชัน ไม่เอาเปรียบผู้อื่น เคารพสิทธิเสรีภาพผู้อื่น มีจิตที่กว้าง ไม่คับแคบ รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นรับฟังข้อมูลข่าวสารใหม่ ๆ ที่แตกต่างจากคนที่เคยรู้เคยมีมา แสวงหาความรู้ใหม่อยู่เสมอ คาดการณ์ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้น และหาทางป้องกันปัญหาเหล่านั้นเพื่อลดความรุนแรงของปัญหานั้น ๆ

นอกจากคำว่า “จิตสาธารณะ” แล้วยังมีคำอื่นที่มีความหมายใกล้เคียงกันมาก ซึ่งบางครั้งอาจใช้แทนกันได้ คือคำว่า “จิตสำนึกสาธารณะ”

จิตสำนึกสาธารณะ ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า public consciousness ซึ่งมีความหมายดังนี้

กนิษฐา นิทัศน์พัฒนาและคณะ (2541: 8) กล่าวว่า จิตสำนึกสาธารณะ หมายถึง การตระหนักรู้และคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกันหรือคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกับตน

วิรัตน์ คำศรีจันทร์ (2544: 6) กล่าวว่า จิตสำนึกสาธารณะหมายถึง กระบวนการคิดและลักษณะของบุคคลที่มีการปฏิบัติ โดยมีกระบวนการในระดับบุคคลไปสู่สาธารณะ มีความรักและรู้สึกเป็นเจ้าของสาธารณะที่ต้องการจะทำประโยชน์มากกว่าที่จะรับจากสาธารณะ

สุพจน์ ทราญแก้ว (2546: 4) ให้ความหมายของ จิตสำนึกสาธารณะว่า เป็นคุณลักษณะทางจิตใจของบุคคลเกี่ยวกับการมองเห็นคุณค่า หรือการให้คุณค่าต่อการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมที่ไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งเป็นเจ้าของ เป็นสิ่งที่สามารถสังเกตได้จากความรู้สึกนึกคิดที่แสดงออกมา

ณัฐนิชากร ศรีบริบูรณ์ (2550: 21) กล่าวว่า จิตสำนึกสาธารณะ หมายถึง ความสำนึกของบุคคลต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมและประโยชน์ของส่วนรวม ซึ่งแสดงความรับผิดชอบ โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือสังคม

จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่า ความหมายของจิตสำนึกสาธารณะนั้นใกล้เคียงกับความหมายของจิตสาธารณะ จนสามารถใช้แทนกันได้ เพราะมีแก่นของความหมายอยู่ที่การตระหนักรู้ในการรับผิดชอบต่อส่วนรวมและการเข้าไปมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือชุมชนหรือสังคม ดังนั้น ในที่นี้จึงใช้คำว่า “จิตสาธารณะ” เป็นหลักเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของรายวิชาที่มุ่งเน้นเสริมสร้างจิตสาธารณะ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งในอัตลักษณ์ของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ความสำคัญของจิตสาธารณะ

จิตสาธารณะเป็นรูปแบบพฤติกรรมทางสังคมอย่างหนึ่ง เนื่องจากเป็นการกระทำของบุคคลที่อยู่ในสังคมซึ่งกระทำสิ่งต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสังคมด้วยความสมัครใจและไม่หวังผลตอบแทน ผู้มีจิตสาธารณะจะไม่ช่วยเหลือเฉพาะชุมชนหรือคนที่ตนเองรู้จักเท่านั้น แต่จะเป็นผู้ที่มีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือทุกคน ลักษณะเด่นของการมีจิตสาธารณะก็คือ การให้หรือความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ โดยเห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่นเป็นที่ตั้งและมีพฤติกรรมเพื่อสังคม

ความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ (Altruism) มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ความปรารถนาที่จะให้ความรู้สึกเข้าใจและเห็นใจผู้อื่น และไม่มีแรงจูงใจที่จะรับสิ่งใดจากสิ่งที่ตนเองกระทำเพื่อผู้อื่น และพฤติกรรมเอื้อต่อสังคม (Prosocial behavior) ซึ่งพฤติกรรมเอื้อต่อสังคมนั้นมีลักษณะพฤติกรรมที่สำคัญ 4 ลักษณะคือการช่วยเหลือ (helping) การแบ่งปัน (sharing) การปลอบโยน (comforting) และการร่วมรู้สึก (empathy) ทั้งนี้ผลของการกระทำจะส่งผลกระทบต่อผู้อื่นหรือสังคมในทางบวก พฤติกรรมเอื้อต่อสังคมจึงมีความเชื่อมโยงกับความรู้สึกเอื้อเพื่อ เสียสละ เป็นพฤติกรรมทางสังคมที่สะท้อนถึงการมีจิตสาธารณะของบุคคล (อริวัฒน์ รัตนวงศ์แซ, ศจีมาจ ณ วิเชียร และปิ่นกนก วงศ์ปิ่นเพชร, 2558: 103-110)

การที่บุคคลในสังคมมีความเอื้อเพื่อ เสียสละ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ย่อมเป็นสิ่งดี และเป็นสิ่งที่จะนำพาสังคมนั้นให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียว อันจะส่งผลต่อการพัฒนาประเทศ ดังนั้นประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกต่างก็ให้ความสำคัญต่อการมีจิตสาธารณะของประชาชน รวมทั้งประเทศไทยด้วย ในปี พ.ศ. 2544 องค์การสหประชาชาติร่วมกับประเทศต่าง ๆ ได้จัดให้เป็นปีอาสาสมัครสากล (international year of volunteer) จึงส่งผลให้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ได้เริ่มกล่าวถึงการมีจิตสาธารณะ ไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นคุณลักษณะของคนไทย ที่พึงประสงค์ ซึ่งจะช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา องค์การมหาชน, 2553: 44) และยังคงมีการให้ความสำคัญเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

องค์ประกอบของจิตสาธารณะ

สมพงษ์ สิงหะพล (2542 : 15 -16) ได้แบ่งองค์ประกอบของจิตสาธารณะเป็น 3 ระดับ คือ

1. จิตสาธารณะเกี่ยวกับตนเอง (Self-consciousness) เป็นจิตสำนึกเพื่อพัฒนาตนเองให้เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น จิตสำนึกด้านนี้เป็นจิตสำนึกที่ทุกสังคมพยายามที่จะสร้างให้เกิดขึ้นให้ได้ เช่น ความรับผิดชอบ หมั่นฝึกฝนเอาใจใส่และอดทน เป็นต้น
2. จิตสาธารณะเกี่ยวกับผู้อื่น (Others Oriented Consciousness) เป็นจิตสำนึกของความ สัมพันธ์ระหว่างบุคคลของคนในสังคม เช่น ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้อเฟื้อและความสามัคคี เป็นต้น เป็นจิตสำนึกที่คนไทยส่วนใหญ่ถูกหล่อหลอมมาจากพื้นฐานดั้งเดิมของวัฒนธรรมไทยอยู่แล้ว สร้างกันได้ไม่ยากนัก
3. จิตสาธารณะเกี่ยวกับสังคม (Social Consciousness) เป็นจิตสำนึกที่ตระหนักถึงความสำคัญในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม หรือ คำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกัน

ลัดดาวัลย์ เกษมเนตร และคณะ (2546 : 2-3) ได้ศึกษารูปแบบการพัฒนานักเรียนระดับประถมศึกษาให้มีจิตสาธารณะ และใช้องค์ประกอบของจิตสาธารณะ 3 องค์ประกอบ ดังนี้

- องค์ประกอบที่ 1 คือ การหลีกเลี่ยงการใช้หรือการกระทำที่จะเกิดความชำรุดเสียหายต่อส่วนรวม
- องค์ประกอบที่ 2 คือ การถือเป็นหน้าที่ที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาของส่วนรวมในวิสัยที่ตนสามารถทำได้
- องค์ประกอบที่ 3 คือ การเคารพสิทธิในการใช้ของส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม

วัลลยา ธรรมอภิบาล (2555) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างจิตสาธารณะสำหรับนิสิตระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา ได้เสนอว่าจิตสาธารณะ มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ด้าน ได้แก่

- ด้านการรู้จัก หมายถึง การตระหนักรู้ถึงปัญหา ได้แก่ การแสดงวิสัยทัศน์ การวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ และรับรู้ความสามารถของตนในการผลักดันเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมอันเนื่องมาจากการขาดจิตสาธารณะ
- ด้านเจตคติ หมายถึง ความรู้สึกดีต่อผู้อื่น ได้แก่ การมีความรัก ความเมตตา เอื้ออาทร และสามัคคี เคารพความแตกต่างระหว่างบุคคล เข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น ไม่ปิดกั้นโอกาสของบุคคลอื่นในการใช้สิ่งของที่เป็นสาธารณะ
- ด้านพฤติกรรม หมายถึง การปฏิบัติหรือการกระทำที่แสดงออกถึงการมีจิตสาธารณะ ได้แก่ การทุ่มเท และอุทิศตน มุ่งปฏิบัติเพื่อส่วนรวมและทำประโยชน์ต่อส่วนรวม ไม่เอาผลประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้ง ลงมือปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม และการเข้าร่วมเครือข่ายในการทำกิจกรรมทางสังคม

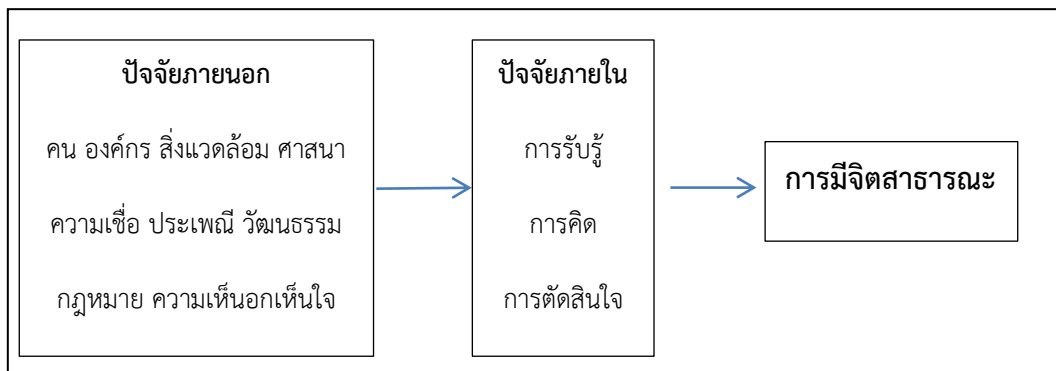
ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อจิตสาธารณะของบุคคล

การมีจิตสาธารณะนั้น เป็นสิ่งที่เกิดตามวิถีการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน และสังคม โดยที่จิตสาธารณะอยู่ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยแวดล้อมทั้งภายใน และภายนอก ดังนี้

ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับภาวะทางสัมพันธภาพของมนุษย์ ภาวะทางสังคมเป็นภาวะที่ลึกซึ้งที่มีผลต่อจิตสำนึกด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ เป็นภาวะที่ได้อบรมกล่อมเกลา และสะสมอยู่ในส่วนของการ

รับรู้ที่ละเอียดที่ละน้อย ทำให้เกิดสำนึกที่มีรูปแบบหลากหลาย ภาวะแวดล้อมทางสังคมนี้เริ่มตั้งแต่พ่อแม่ พี่น้อง ญาติ ครู เพื่อน บุคคลทั่วไป ตลอดจนระดับความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม กฎหมาย ศาสนา รวมทั้งภาวะแวดล้อมด้านสื่อสารมวลชน และส่วนที่กำหนดจิตสำนึกของบุคคล คือ การได้สัมผัสจากการใช้ชีวิตที่มีพลังต่อการเกิดจิตสำนึก อาทิ การไปโรงเรียน ไปทำงาน คู่ละคร ฟังผู้คนสนทนากัน เป็นต้น

ปัจจัยภายใน คือ จิตสำนึกที่เกิดจากการคิดวิเคราะห์ของตัวเองในการพิจารณาตัดสินคุณค่าและความดีงาม ซึ่งจะส่งผลต่อพฤติกรรมและการประพฤติปฏิบัติโดยเฉพาะการปฏิบัติทางจิตใจ เพื่อขัดเกลาจิตสำนึกของตนเองให้เป็นไปทางใดทางหนึ่ง โดยการมองเห็น ฟัง รับรู้ การคิด และเกิดการเรียนรู้ แล้วนำมาพิจารณาเพื่อตัดสินใจว่าต้องการสร้างสำนึกแบบใด ก็จะมีการฝึกฝนและสร้างสมสำนึกเหล่านั้น



แผนภาพ : ปัจจัยที่นำไปสู่การมีจิตสาธารณะ

แนวทางการพัฒนาจิตสาธารณะ

จิตสาธารณะเป็นสิ่งที่เกิดจากการฝึกอบรมตั้งแต่วัยเด็ก และจะพัฒนาไปเรื่อย ๆ จนถึงวัยรุ่น และจนกระทั่งเป็นผู้ใหญ่ การปลูกฝังจิตสาธารณะควรเริ่มตั้งแต่เด็ก ให้เด็กมีพัฒนาการโดยอาศัยการสั่งสอน ฝึกฝนจากบุคคล สิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติของการอยู่ร่วมกันในสังคม การมีกิจกรรม และใช้สิ่งของร่วมกันในสังคม การพัฒนาจิตสาธารณะให้แก่เด็กในการใช้สิ่งของร่วมกัน ดูแลทรัพย์สินสมบัติส่วนรวม และมีน้ำใจแบ่งปันสิ่งของให้แก่กันและกัน จะเห็นได้ว่าการพัฒนาจิตสาธารณะเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งต้องปลูกฝังหรือเสริมสร้างไว้ตั้งแต่วัยเด็ก เพื่อให้เขาได้รับประสบการณ์ที่เพียงพอเป็นพื้นฐานที่สามารถนำไปพัฒนาตนเอง โดยในการปลูกฝังนั้นควรให้เด็กได้มีความรู้ความเข้าใจ ตระหนักถึงความสำคัญของจิตสาธารณะ รวมทั้งมีการฝึกฝนให้เด็กได้ปฏิบัติจริง เพื่อให้เด็กเกิดการกระทำที่เกี่ยวกับการพัฒนาจิตสาธารณะอย่างแท้จริงจนเกิดเป็นลักษณะนิสัย และควรทำให้เหมาะสมกับวัย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่เหมาะสมตามวัย และเกิดการพัฒนาตามลำดับ ซึ่งในการฝึกอบรม ปลูกฝัง หรือพัฒนาจิตสาธารณะให้แก่เด็กนั้น ควรมีครูหรือผู้ใหญ่คอยดูแลชี้แนะแนวทางที่ถูกต้อง เด็กจะได้ยึดเป็นแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องและเหมาะสม

จิตสาธารณะเป็นการทำงานของจิตที่ปรากฏรูปออกมาเป็นความคิด ซึ่งส่งผลให้มีการแสดงออก 2 ทาง คือ ทางวาจาและทางพฤติกรรม สำหรับแนวทางและกลไกที่ใช้ในการสร้างจิตสาธารณะ อาจจะสรุปได้เป็น 3 กระบวนการดังนี้

1. *การสร้างความคิดเชิงบวก* หมายถึงการคิดที่มุ่งประโยชน์ของผู้อื่นมากกว่ามุ่งประโยชน์ส่วนตน (Utilization VS Individualization) ในทางพุทธศาสนาจะประกอบด้วยปัจจัย 2 ประการคือ

1.1 การเรียนรู้จากแหล่งอื่น (ปรโตโมสะ = Learning from Others) ได้แก่ การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียน หาความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจากผู้เป็นกัลยาณมิตร

1.2 การคิดโดยการใช้เหตุผล (โยนิโสมนสิการ = Reasoned Attention) ได้แก่ การใช้ความคิดถูกวิธี การรู้จักคิดโดยมองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะออกให้เห็นตามสถานะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยสรุปความคิดเชิงบวก คือ ความคิดสร้างสรรค์เชื่อมโยงเหตุและผล ความคิดเชิงวิเคราะห์ แยกแยะที่สัมพันธ์สิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

2. การยึดหลักธรรม/คุณธรรมความดี เป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิต โดยอาจจะคำนึงถึงกลไกและกระบวนการของหลักแห่งความดีงาม ดังนี้

2.1 หลักแห่งความพอเพียง ซึ่งจะเห็นได้จากการรู้จักจัดสรรทรัพยากรที่หามาได้ด้วยความสุจริต โดยการแบ่งออกเป็น 4 ส่วน (โภคทรัพย์ 4) คือ แบ่ง 1 ส่วนไว้เลี้ยงตน แบ่งสองส่วนไว้ประกอบหน้าที่การงาน และแบ่ง 1 ส่วนสำหรับเก็บออม

2.2 หลักแห่งการสงเคราะห์ ได้แก่ การสงเคราะห์ด้วยการให้ที่แบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ การให้สิ่งของ จะเป็นทรัพย์หรือวัสดุก็ได้ กับการให้ความรู้สั่งสอน (ธรรมทาน) การสงเคราะห์ที่เป็นการใช้ถ้อยคำที่เป็นประโยชน์ ประกอบด้วยเหตุผลที่ทำให้ผู้ฟังเกิดความนิยมยินดี (ปิยวาจา) โดยสรุปก็คือ การสงเคราะห์ช่วยเหลือที่เป็นการให้ด้วยพฤติกรรม และการให้ด้วยวาจาที่อ่อนหวาน ก่อให้เกิดความซาบซึ้งใจของผู้ฟัง จึงเป็นการสงเคราะห์ที่จะต้องปฏิบัติด้วยความเมตตา คือ ความหวังดีโดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ

2.3 หลักแห่งการประพฤดี การกระทำที่เป็นประโยชน์ ได้แก่ ความช่วยเหลือที่มอบให้ผู้อื่นด้วยความเต็มใจในการประกอบกิจการงานต่างๆ การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตลอดถึง ช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรมแก่ผู้อื่น

2.4 หลักแห่งการสงเคราะห์และทำคุณประโยชน์อย่างสม่ำเสมอ โดยไม่มุ่งหวังเอาผลประโยชน์เข้าสู่ตนเอง เป็นการสร้างจิตสาธารณะที่ช่วยเหลือ และทำตนเป็นประโยชน์ โดยการมีส่วนร่วมในกิจการต่าง ๆ ของส่วนรวม ด้วยการพิจารณาความเหมาะสมของกาลเทศะและฐานะของตนเอง

2.5 หลักแห่งความเอื้ออาทร เพื่อสร้างจิตสาธารณะให้มีความเอื้อเฟื้อต่อบุคคลแวดล้อมและสิ่งแวดล้อม โดยการแสดงออกความเป็นกัลยาณมิตรที่เป็นผู้ชี้ช่องทางประโยชน์ แนะนำให้ส่วนรวมดำเนินไปบนแนวทางประโยชน์ แนะนำให้ส่วนรวมดำเนินไปบนแนวทางของจริยธรรม เรียงลำดับความสำคัญของผู้รับความเอื้ออาทรซึ่งอาจจะเป็น

- เอื้ออาทรด้วยการบูชา บำรุงให้มีความสุข คือ การเอื้ออาทรต่อบิดามารดา

- เอื้ออาทรด้วยการประพฤติดนเป็นเจ้าบ้านปกป้องคุ้มครอง ดูแล คือ การเอื้ออาทรต่อ

บุตร ภรรยา และคนในปกครอง

- เอื้ออาทรด้วยการแสดงความเคารพคารวะ คือ การเอื้ออาทรโดยเคารพต่อผู้ทำหน้าที่

สั่งสอน ชี้แนะประโยชน์ ผู้ประพฤดีดี ปฏิบัติชอบ

3. การประกอบกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ในการแสดงออกถึงความมีจิตสาธารณะ เช่น การเข้าร่วมอาสาทำกิจกรรมของส่วนรวม ที่เป็นการสร้างสรรค์ เช่น ปลูกป่า รณรงค์การจับจ่ายใช้สอยอย่างประหยัด การรีไซเคิลของที่ใช้แล้ว การสร้างโลกสีเขียว การใช้จักรยานแทนยานพาหนะที่ใช้เชื้อเพลิง ฯลฯ

แนวทางในการเสริมสร้างจิตสาธารณะของคนในสังคมว่า จะต้องเกิดขึ้นได้จากการคลุกคลีอยู่กับความถูกต้อง การปลูกฝังอบรม การฝึกปฏิบัติ การได้เห็นตัวอย่างที่ชวนให้ประทับใจ ปัจจุบันเหล่านี้จะค่อย ๆ โหม้มนำใจของบุคคลให้เกิดจิตสำนึกที่ถูกต้องและการสร้างจิตสาธารณะให้เกิดขึ้นจำต้องอาศัยสถาบันทางสังคมหลายส่วนเข้ามามีส่วนร่วมด้วยกัน ได้แก่ (รัฐจวน อินทรกำแหง และ บุญทัน ภูบาล, 2549)

1. สถาบันการศึกษา การศึกษาเป็นรากฐานของการพัฒนาเป็นสิ่งที่ปฏิเสธกันไม่ได้ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาในรูปแบบใด จำต้องเริ่มต้นด้วยการศึกษาจนมีการศึกษามากพอแก่สถานะแห่งตน ที่จะสามารถปฏิบัติงานหรือดำเนินชีวิตไปสู่ทิศทางที่ประสงค์การกำหนดเป้าหมายของการศึกษาให้ถูกต้องโดยธรรมชาติ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่แท้จริง จึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดที่มีผู้มีอำนาจในการบริหารการศึกษาพึงพิจารณาให้ลึกซึ้ง ให้ถ่องแท้ ให้รอบคอบ ให้ถูกต้องด้วยทัศนคติที่กว้างไกล โดยมีจุดหมายรวบยอดว่าต้องจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้มีจิตสำนึกเป็นมนุษย์ที่เต็มที การจัดการศึกษาควรมุ่งเน้นที่การสร้างจิตสำนึกภายใน คือ การพัฒนาจิตใจที่เป็นรากฐานของความเป็นมนุษย์ ไม่ควรเน้นที่การพัฒนาเพื่อความสำเร็จในวิชาชีพที่ปราศจากพื้นฐานทางจริยธรรม เพราะอาจจะเป็นการส่งเสริมให้บุคคลออกไปประกอบวิชาชีพด้วยจิตสำนึกผิดพลาดแล้ว ก็ไปสร้างระบบการทำงานที่ผิดมีการเอาเปรียบผู้อื่น กอบโกย ความหลงตัวเอง ความมัวเมาเวียนแต่ในวังวนวัตถุที่อาจก่อให้เกิดการประหัตประหารกันในทุกวงการ การให้การศึกษากฎหมายควรหยุดสร้างจิตสำนึกที่นิยมในวัตถุ แต่เน้นการสร้างจิตสำนึกในทางจริยธรรมให้นักเรียนเข้มแข็งยิ่งขึ้นทุกระดับการศึกษาตั้งแต่อนุบาลศึกษาจนถึง อุดมศึกษา เพื่อให้เป็นจิตที่สามารถช่วยสร้างระบบถูกต้อง เพื่อการดำรงอยู่ของสังคมโดยธรรม โดยเฉพาะเน้นการฝึกอบรมให้รู้จักทำหน้าที่อย่างดีที่สุดในทุกหน้าที่ ในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ ด้วยความสำนึกว่าทุกหน้าที่มีคุณค่าและความสำคัญเท่าเทียมกัน

2. สถาบันศาสนา ต้องเป็นผู้นำในการสร้างจิตสาธารณะให้เกิดขึ้นต้องให้ประชาชนกลับไปสู่คำสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงเน้นให้เห็นแก่ประโยชน์สุขของสังคมเป็นใหญ่ ไม่บริโภคนิยมความจำเป็น หรือเพราะความอยาก มีความสันโดษ พอใจที่จะมีกินมีอยู่ มีใช้เท่าที่จำเป็นรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เจือจานแก่ผู้อื่น มีความเมตตาอาทรต่อกัน เห็นแก่ผู้อื่นเสมือนเห็นแก่ตนเองรู้จักหน้าที่ ปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้อง สถาบันทางศาสนาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นสถาบันที่ได้รับการเคารพบูชาแต่โบราณกาล จวบจนปัจจุบัน เป็นสถาบันที่มีอิทธิพลอย่างสูงต่อจิตใจของประชาชน เพราะต่างได้ยึดถือสถาบันนี้เป็นที่พึ่งทางใจมาอย่างเนิ่นนาน ฉะนั้นสถาบันทางศาสนาจึงอยู่ในฐานะที่จะช่วยสร้างสรรค์และพัฒนาจิตใจของคนในสังคมให้หันเข้ามาอยู่ในความถูกต้องตามทำนองคลองธรรม และวิธีการพัฒนาจิตสำนึกให้เกิดขึ้นได้อย่างดีที่สุด ก็คือการสอนด้วยตัวเอง อันหมายถึง การที่ผู้อยู่ในสถาบัน องค์การทางศาสนา พึงต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างแก่คนในสังคมในด้านการช่วยเหลือส่วนรวม

3. สถาบันครอบครัว ความอบอุ่นของครอบครัวมีความสำคัญเป็นอันดับแรกเพราะเป็นจุดเริ่มต้นที่ช่วยให้เด็กเกิดจิตสำนึกเห็นความสำคัญของส่วนรวม ความใกล้ชิดระหว่างพ่อแม่กับลูกจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการอบรมลูก เพราะความใกล้ชิดจะเป็นสื่อที่ทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน และกลายเป็นเกิดความเห็นใจซึ่งกันและกัน

สถาบันครอบครัวจึงเป็นพื้นฐานของสังคม ถ้าครอบครัวมีแต่ความคลอนแคลน สังคมก็พลอยคลอนแคลนไปด้วย และเด็กที่เติบโตจากครอบครัวที่คลอนแคลนจะมีจิตสำนึกที่คลาดเคลื่อน การสอนและการอบรมของสถาบันครอบครัวควรดำเนินการให้สอดคล้องประสานไปในจุดหมายเดียวกันกับการสอนการอบรมของ

สถาบันการศึกษาและสถาบันทางศาสนา เพื่อปูพื้นฐาน หรือฝังรากให้เด็กมีจิตสำนึกที่เป็นสัมมาทิฐิเสียตั้งแต่ยังเด็ก เพื่อที่เด็กจะได้เป็นกำลังในการสร้างสรรค์สังคมที่มีความร่มเย็นเป็นสุข

4. สื่อมวลชน สื่อมวลชนเป็นสถาบันที่ทรงอิทธิพลอย่างยิ่งในการกระจายความคิดความรู้ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งสู่การรับรู้ของประชาชน ความร่วมมือจากสื่อมวลชนจะช่วยสร้างความเข้าใจช่วยสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องให้แก่คนในสังคม เนื่องจากสื่อมวลชนนั้นมีบทบาทและอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างการรับรู้ที่จะส่งสมกลายเป็นจิตสำนึกของคนในสังคม

ในการพัฒนาและปลูกฝังจิตสาธารณะซึ่งเป็นคุณธรรมจริยธรรมอย่างหนึ่งนั้น ตามทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ เพียเจท์ (Piaget, 1967) และโคลเบอร์ก (Kohlberg, 1969) กล่าวว่า พัฒนาการทางจริยธรรม มีลักษณะปฏิสัมพันธ์กับการรับรู้ทางสังคม

หมายความว่า พัฒนาการทางด้านพุทธิปัญญาของเด็กจะเกิดขึ้นเมื่อเด็กได้มีโอกาสติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น หรือได้เข้ากลุ่มทางสังคมประเภทต่าง ๆ รวมทั้งการได้เรียนรู้บทบาทของตนเองและของบุคคลอื่น มีใช้การรับรู้จากการพำร่ำสอน (เกียรติกศักดิ์ แสงอรุณ, 2551: 5)

จากทฤษฎีนี้สรุปได้ว่าการพัฒนาเพื่อปลูกฝังคุณธรรมด้านจิตสาธารณะแก่เด็กและเยาวชนที่จะให้ผลดีนั้น ควรเน้นให้เด็กและเยาวชนได้รับประสบการณ์ตรงจากการปฏิบัติจริงนั่นเอง

อย่างไรก็ตามมีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอแนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเด็กและเยาวชนไว้ ซึ่งจะนำมากล่าวถึงดังต่อไปนี้

ไรอัน (Ryan) ได้เสนอแนวทางการจัดคุณลักษณะศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ 6 องค์ประกอบ ดังนี้ (สุวิมล ว่องวานิช, 2549: 38)

1. การยกตัวอย่างและปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีของครู การที่ผู้เรียนเห็นตัวอย่างและสามารถเลียนแบบการกระทำต่าง ๆ ได้โดยตรง ถือว่าเป็นการอบรมสั่งสอนที่ดีที่สุด
2. การอธิบายให้รู้จักใช้เหตุผล ครูกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการวิพากษ์หรือสนทนาเกี่ยวกับคุณลักษณะที่ดีและไม่ดี โดยใช้เหตุผลประกอบ
3. การเชิญชวนให้ทำความดี โดยใช้การเสริมแรงทางบวกควบคู่ไปกับการพัฒนาความกล้าหาญ คือให้กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง
4. การจัดสิ่งแวดล้อมเชิงคุณธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ เช่น บรรยากาศเชิงคุณธรรมในห้องเรียน เป็นต้น
5. การจัดประสบการณ์ เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้สัมผัสสังคมภายนอกโดยตรง ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนได้ซึมซับแนวคิดในการประพฤติปฏิบัติตนอย่างพึงประสงค์
6. การคาดหวังความเป็นเลิศ หมายถึง การที่ผู้เรียนวางเป้าหมายของตนไว้ ซึ่งเป็นเสมือนการกำหนดเส้นชัยในการพัฒนา คุณลักษณะของตนเองให้ดียิ่งขึ้นไป

เกียรติกศักดิ์ แสงอรุณ (2551) ได้ทำการศึกษาแนวทางการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะสำหรับเยาวชนไทย : กรณีศึกษากลุ่มและเครือข่ายเยาวชนที่ทำงานด้านจิตสำนึกสาธารณะ แล้วพบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะ คือ ครอบครัว ครู อาจารย์ เพื่อน สื่อสารมวลชน สภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัว สภาพปัญหา ภาวะวิกฤติ ตนเอง รวมทั้งบทบาทของสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม ส่วนแนวทางที่จะสามารถใช้ในการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะ ได้แก่ การปฏิรูประบบการศึกษา การพัฒนาคุณภาพสื่อ การร่วมมือกันทำงาน และการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาจิตสาธารณะก็สามารถทำได้ ทั้งการจัด

กิจกรรมที่เยาวชนเป็นผู้นำกิจกรรมเอง หรือกิจกรรมที่เยาวชนเป็นผู้เข้าร่วมกิจกรรม รวมไปถึงกิจกรรมที่สามารถทำได้ในชีวิตประจำวัน

จากแนวทางการพัฒนาจิตสาธารณะข้างต้นนั้น ผู้เขียนได้วิเคราะห์และขอเสนอในภาพรวมดังต่อไปนี้

การพัฒนาจิตสาธารณะสำหรับเยาวชนไทย แบ่งได้เป็น 3 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นสร้างแรงจูงใจ เป็นการสร้างแรงเสริมเชิงบวกเกี่ยวกับค่านิยมด้านจิตสาธารณะให้เยาวชนเห็นความสำคัญของการเป็นคนดี มีคุณธรรม และมีเจตคติที่ดีต่อการมีจิตสาธารณะ การสร้างแรงจูงใจ สามารถทำได้หลายประการ เช่น สร้างบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่ดี จัดหาบุคคลต้นแบบมายกย่อง สอนวิชาคุณค่าความเป็นมนุษย์ให้ เป็นต้น

2. ขั้นพัฒนา เป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ด้านจิตสาธารณะ โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ หมายความว่าให้เยาวชนได้รับประสบการณ์ตรง จากการเรียนรู้แบบร่วมมือกัน ขั้นตอนนี้ทำได้โดยการจัดกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ การแสดงบทบาทสมมติ การวิพากษ์ หรืออภิปรายเกี่ยวกับสถานการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม จิตสาธารณะ จัดกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาประสิทธิภาพในตัวเอง และการยอมรับตนเอง เช่น ให้เยาวชนได้กำหนดสัญญากับตนเองในการพัฒนาคุณธรรม รวมทั้งจิตสาธารณะ หรือจัดกิจกรรมที่ให้เยาวชนได้เรียนรู้เพื่อช่วยเหลือหรือรับใช้สังคม เช่น ปลูกป่า อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คัดแยกขยะ เป็นต้น

3. ขั้นปลูกฝัง เป็นการสร้างความยั่งยืนของจิตสาธารณะที่ได้พัฒนาขึ้นในตัวเด็กและเยาวชน ซึ่งสามารถทำได้หลากหลาย อาทิ ขอความร่วมมือครูทุกคนให้สอดแทรก เรื่องจิตสาธารณะในทุกวิชาที่สอน เปิดโอกาสให้สมาชิกในครอบครัวและชุมชน มีส่วนร่วมในการพัฒนาจิตสาธารณะให้แก่เด็กและเยาวชน จัดโอกาสหรือพื้นที่สร้างสรรค์ให้เยาวชนได้แสดงออกซึ่งการมีจิตสาธารณะ เช่น การตั้งชมรมพุทธศาสน์ ชมรมรักษ์น้ำรักษ์ไฟ ชมรมโลกสีเขียว เป็นต้น การให้เยาวชนได้ประเมินผลการพัฒนาจิตสาธารณะของตนเอง รวมทั้งการสนับสนุน ยกย่องชมเชยการทำความดีของเยาวชน

การดำเนินการตามขั้นตอนทั้ง 3 ดังกล่าว หากเป็นไปอย่างต่อเนื่องคาดว่าจะทำให้เด็กและเยาวชนไทยมีจิตสาธารณะเพิ่มขึ้นและอาจทำให้ปัญหาทางสังคมลดลงได้บ้างไม่มากนัก